

ENDREI WALTER

A PESTI ORSZÁGOS VÁSÁROK TOPOGRÁFIÁJA

Jól tesszük, ha az ipari és világkiállítások történetének elemzése előtt megszívleljük Macchiavelli híres mondását: *Ritornar ai principi*. Nem kétséges, az országos vásár és a kiállítások rendszere a falusi és városi hetivásárból nőtt ki és noha számos tudós tanulmányt szentelt a vásári jog vagy vásári vám keletkezése, fejlődése kérdésének, — topográfiajukról alig esik szó.

Amikor Tardoskeddről, Szerdahelyről vagy Nagyszombatról hallunk, nemigen gondolunk arra, hogy e településeken — névadásuk idején — e napokon tartották a hetivásárt. Arra sem, hogy a vásárnap általában a vásár napja volt, amikor a kötelező templomba menetelt árusítással vagy árubeszerzéssel lehetett hasznossá tenni.

Míg a szabad királyi város magját rendszerint négyszögletes tér, olaszul piazza — ebből a magyar piac — képezte, a középkorban kimutatható vagy 800 mezővárosban és faluban, hogy egy széles utcán zajlott a hetivásár.

Már a 14. századból akad hazai forrás, mely a helyszínre nézve eléggé részletes adatokkal szolgál. Az 1333-beli okiratot, Mályusz Elemérnek hála, alábbiak szerint ismertethetem:

„A nagybirtokos Szentgyörgyi család két tagja megosztotta a pozsony megyei Csütörtökhelyen s miután megállapodtak, hogy a mezőváros nyugati fele egyiküké, a keleti a másikuké, a templom pedig közös birtokuk marad, felosztották a vásárteret is. A leírást térképre vetítve, úgy látszik, hogy a mezőváros egyetlen széles utcából állott, amelynek közepén mocsaras víz folyt, elhaltárolva egymástól a mezőváros keleti és nyugati felét, azaz a jobb és bal oldali házsort, amelyek előtt a piacteret kettévágó, lassan csorgó víz mentén zajlott tehát a sokadalom. Mivel az osztozkodó testvérek a vásár jövedelméből egyenlő részt óhajtottak maguknak biztosítani és ezért mindketten pontosan megállapították, hogy a vásártér nekik jutó részén mit kell árusítani, még azt is bizonyosra vehetjük, hogy a kétféle árucsoport vámjövödelme azonos értéket képvisel. A piacutca egyik felében az állatok — marhák, lovak és „hasonlók” — voltak, azután szőrös — tehát kidolgozatlan — bőrök és szücsárúk, len- és posztóárúk, hevederek, gabona kicsiben, tehát edényekben és amennyi kézben elvihető, végül ugyanitt árusítanak a szürke szövetet készítő takácsok is, annak ellenére, hogy a fa, amelyre a szövetet szárítás céljából ki szokták feszíteni, a vásártér túlsó oldalán van. Itt, a piacnak a másik felében állnak a mészárosok, pékek, szabók és csizmadiák, mégpedig mind a helybeliek, akik saját készítményeiket árusítják, mind pedig az idegenek, ugyanitt folyik a bor és minden más hordószámra hozott ital árusítása, bár poharaként, tehát közvetlen fogyasztásra itt és az előbbi félen egyaránt mérik, azután a kocsiszámra hozott gabona, a tüzelő- és épületfa, kocsikerekek és kocsik, finomabb — nyilván cserzett, kidolgozott —

bőrök, ládák, szekrények, azaz asztalosárúk s mindenféle régi ruha, továbbá hüvelyesfélék, s általában élelmiszerek.”

Meggyőződésem, hogy ilyen topográfiai leírások szép számmal szunnyadnak levéltárainkban, bár javarészüik 18-19. századi. Érdekességük számunkra elsősorban a szakma szerinti bontásban áll, hiszen a szóbanforgó település és vonzáskörzetének ipari és mezőgazdasági potenciáljának ill. — az idegen árusok ismeretében, — szükségleteinek rekonstruálását segíti elő.

Engedjék meg, hogy egy kis mezőváros meglehetősen késői vásárrendjének példáján érzékeltessem a topográfiai viszonyokat. Az óbudai 1824 évi előírás a jóval korábbi szerves fejlődés eredménye, inkább a kialakult rend kodifikálását képezi, mint átrendezést.

Óbuda utcahálózata sok tekintetben megőrizte a középkori állapotokat, csak a Bécsi út felé mutató Vörösvári út és az Újlak felé (tehát Budára) irányuló Fő (ma Lajos) utca hosszabbodott meg. Ennek megfelelően a mezőgazdasági felhozatalt a Radl-malom (ma a Selyemipar Vállalat telkén) környékén (állatvásár) ill. a külső Vörösvári úton (baromfi, gabona) lehetett áruba bocsátani és minél beljebb haladt a látogató, annál több ipari áruval találkozott. Egyedül a templom mögött elterülő (Korona, ma Dugonics) téren és utcákban és a zsinagóga előtt, ahol a napi piac zajlott, lehetett élelmiszert vásárolni. Ugyancsak a közlekedési feltételek határozták meg, hogy a Duna partján ill. ahhoz közeli utcákban folyt az edényvásár; a későbbi Hajógyár szigettel átellenben a „Slovakisches klein Geschirr” áruba bocsátása a hajókikötés tőszomszédságában folyt, hiszen a kerámia Holicról és más felvidéki fazekas és majolika előállítótól származott.

Az áttekintést a mellékelt 1. ábra nyújtja.

- I. Állatvásár.
- II. a/ Baromfi, gyümölcs/gabona, kocsigyártók, faszerszám;
b/ pálinka, kenyér és pecsenyesütők, zsír/szalonna — kötél, szíj, nyereg;
- III. a/ Szabók, kalaposok, szűcsök, tót vászonkereskedők;
b/ csizmadiák, vargák, sarkantyúsok;
- IV. Zsák, cérna, ágynemű;
- V. Eperjesi vászonker., -vas-, réz-, kovácsáru,- mézeskalácsosok;
- VI. Bádgosok, fésűsök;
- VII. Baromfi, főzelék, mag, liszt kocsiról
- VIII. Asztalosok, pintérek, esztergályosok
- IX. Szíj-, kötél-, kefeáru, - lakatos-, sárgaréz- és ónáru,
- X. a/ Üveg, porcelán, fazekasáru;
b/ szlovák fazekasok
- XI. Bördízmű, kések
- XII. Cipő, zsinóráru, harisnya, könyvkötők
- XIII. Sziléziai /vászon, posztó ?/ áru
- XIX. Hagyma, fokhagyma — mészárosok.

A valamivel korábbi (1816) gyöngyösi országos vásár helykijelölése érdekesen világítja meg, hogy néhány gazdag kereskedő kedvéért (ill. pénzéért) a régi beosztást hogyan rúgta fel a tanács:

„Hogy az országos Vásárjainkra meg jelenni szokott Vásárosok annál nagyobb tágassággal el férhessenek és Könnyebb-móddal el adni való állapottyikat el árulhassák meg határozottatott, hogy

1° A Vásárosok úgy mint Teits Istvány és Nemes Rajpreket Antal Urak kívül az Barom álláson az híd mellett balról az ki mutatott helyen fa sátorjaikat usqve ulteriorem Dispositionem Senatus Nostri fel emelhessék.

2° A Cserép edényesek hogy a Kereskedők annál jobban elérhessenek az eddig volt helyekről rendeltetnek a-Barom állás szélére a fásoknak folytában.

3° A Szalonnások, és Kásások rendeltetnek az fazekasoknak előbbeni helyekre, vagy ha jobbnak állítja a Vásári ki küldöttség az illendőségre nézve a'Miskolczy Vásznasok és Gyoltsosok állítassanak oda.

Hogy pedig ezen rendelés annél fogatosabb, és állandóbb legyen semmi tekintetre a helynek változása megne engedtesen ugyan azért hogy annak foganattya eszközöltessen jó korán a Vásár napok előtt egy biztost Kapitány Név alatt meg hatalmazni el kerülhetetlenül szükségesnek lenni állította Tanácsunk."

A pesti országos vásárokat jelentőségükhez mérten sokszor leírták. Keletkezésük — ha a középkori előzményektől eltekintünk — a török kiűzése utáni időkre tehető, hiszen 1690-ben két, 1694-ben már négy vásárt engedélyezett a király. Ezek március 19-én (József), június 8-án (Medárd), augusztus 29-én (János fővétele) és november 15-én (Lipót) kezdődtek és egy, később két hétig tartottak. Mint érdekesség említem, hogy gyűjteményemben található a legkorábbi pesti vásárpénz elszámolás az 1717-19 évekből, mely igen jelentős, 3000 Forint feletti bevételről tanuskodik. Az ezt aláíró Schönauer János Györgynek adta ki ugyanazon évben a vásárbíró a Fővárosi Levéltárban őrzött helypénz előírást, mely szerint ponyván 1 dénárért, bódében 4-8 dénárért lehetett árusítani, de egy sor egyéb adó és vám is terhelte az árat. (pl. kövezetvám a kapuknál, kikötőpénz a hajóknak stb). Már itt is találunk topográfiai utalásokat, halat csak a (századfordulón likvidált) halpiacon, fát és szénát csak a (mai) Kálvin téren lehetett árusítani.

A pesti vásár igazi virágzása a 19. század első harmadára tehető, amikor Csaplovics szerint (1829) 13-14.000 szekér özönlött a vásárra, 30.000 állatot hajtottak fel, a forgalom 16 millió arany forintra rúgott; Schams (1820) 20-24.000 mázsa (1100-1300 t) gyapjú és 20.000 csizma piacravítelével egészíti ki a képet. Ekkor már régen nem tekinthető regionális jelentőségű vásárnak, mert pl. egyedül az Újvásár (Erzsébet) téri bódéinak bérlőit tekintve az 574 kereskedő 40 %-a külföldi:

Helybeliek (Buda-Óbuda-Pest)	293 fő
Egyéb magyarországi	48 "
Ausztria	120 (ebből bécsi 103)
Cseh-morvaországi	106
Egyéb k	7
	574 fő

Ellentétben az óbudai gyakorlattal az országos pesti vásárok helyszínének súlypontjai az — ekkor már szimbolikussá vált — falakon kívül helyezkedtek el az állandó piacok és főleg a boltosok érdekeinek védelmére, hiszen utóbbiak fontos nagybani vevőknek is minősültek. Közös volt ezzel szemben az, hogy az élelmiszer és élőállatfelhozatal a Bauernmarktra (a Thököly és Kerepesi út által képzett háromszög, gyakorlatilag a mai keleti pályaudvar) történt, de — a mai Köztársaság téren külön lóvásárhely is volt. A Vörösvári út analógiájára befelé haladva a Kerepesi (ma Rákóczi) úton részben termények (dohány, hagyma), ám más termékek (pl. szörme, szalonna, zsák) árusítása is folyt. További analógia: a fazekasok ugyancsak a Duna partján telepedtek le, de például a (felsőausztriai) faárusok is itt kínálták portékájukat. A falakon belülré érdekes módon csak a cipészek kerültek (Váci utca), a József teret asztalosok és táskások sajátították ki maguknak.

A 2. ábra nyújt áttekintést a többi szakma elhelyezkedéséről is:

- I. Élelmiszer — élőállat
- II. Bőr, szörme, viasz, szalonna, szárított hal, szappan, faedény, — szerszám, szekér (kerék), csutora, dohány, hagyma; szűrszövet, vászon, zsák — szabó (nadrág, leibli, köpeny), vasáru;
- II. a/ bőr, kalap, lakat, sarkantyú
- III. Posztó, rövidáru, gyapjú, zsidó kegytárgyak;
- III. a/ vas, rövidáru, fésű, bőrdíszmű, kendő, vászon, kalap, bőr, szálasanyagok
- IV. Könyv, használt ruha, szitakötők, magyar szűcsök;
- IV. a/ lengyel vászon, réz, kötél — körösi, kecskeméti csizmadiák, szörme, bőr, gyapjú,
- V. Pozsonyi-komáromi és egyéb fazekasok, pálinka, méz, táskák, bútor, asztalosok
- VI. (Erzsébet tér) cipővas, pipa, kesztyű, ón, posztó, szalag, karton
- VII. (József tér) asztalosok, táskások

VIII. (Váci-u.) cipészek

IX. (hidtól felfelé) fazekasok (hajón is);
(hidtól lefelé) bor, faáru (Felső Ausztria).

Külön téma az Új vásár tér, az akkor még teljesen fátlan Erzsébet tér (VI.), ahol vásár idején több száz bódét adott ki bérletbe a város. A kis vásárvárost 11 észak-dél irányú utca és két „Quergasse” (keresztutca) szabdalta 36 tömbbe. Volt itt három „posztó-utca”, „vaskereskedő”- és ónöntő-utca”, de ahol nem alakult ki egységes szakmai profil — elnevezték „Palatinus”, „Bécsi” vagy éppen „Nyár” utcának.

Említést érdemel még, hogy az árusítás nem csak az utcán folyt, hanem a keletkezőfélben lévő Teréz- és Erzsébetváros házainak kapualjaiban és udvarain is, pl. a Király vagy Dohány utca elején ill. a Kiskörút teljes hosszában.

A Szabadságharcig volt jelentősége a pesti vásároknak. Az ötvenes évektől kezdett folyamatossá válni az áruellátás, és a vasúthálózat kialakulása során, a kereskedelem modernizálásának hatására feleslegessé váltak.

Irodalom

F. Schams: Vollständige Beschreibung der königl. freyen Stadt Pesth Ofen 1820

J.A. von Dorffinger: Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl. Freystadt Pesth Ofen 1827

J. Csaplovics: Gemälde von Ungarn Pest 1829.